

УДК 37.03–056.263–053.4:797.2

О. С. СОКИРКО

доцент

В. І. КЕМКІНА

доцент

Запорізький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ ГЛУХИХ ДІТЕЙ

У статті подано зміст діагностувального експерименту, спрямованого на виявлення особливостей розвитку пізнавальної сфери глухих дітей 5–6 років порівняно з однолітками, які не мають порушення слуху; наведено дані, що характеризують основні показники пізнавальної діяльності цих дітей.

Ключові слова: глухі діти 5–6 років, рівні розвитку, пізнавальна сфера, діагностування, корекційна методика, експериментальна модель.

Одним із найбільш важливих положень корекційної педагогіки є розробка й використання корекційно-розвивальних впливів відповідно до реальних можливостей конкретної дитини, що має порушення у своєму психофізичному розвитку. При цьому умовною “нормою” розвитку, щодо якої можна виявити ступінь наявних порушень у глухих дітей, є показники їх здорових однолітків. Від правильності вибору методів діагностики, ступеня їх адекватності досліджуваним проявам дитини, що має порушення у своєму психофізичному розвитку, залежить точність висновків про наявний стан розвитку глухої дитини й правильність вибору засобів для виправлення виявлених недоліків.

Вивчення індивідуальних відмінностей за розвитком пізнавальної діяльності старших дошкільників без враження слуху та з особливостями психофізичного розвитку дає змогу виявити рівень інтелекту кожної дитини, виробити стратегії індивідуального корекційного впливу й створити сприятливі умови для навчання та розвитку.

Підґрунтям дослідження є думка Л. С. Виготського про те, що позитивна своєрідність розвитку дитини з порушеннями зумовлена новоутвореннями, які в неї виникають на заміщення або компенсацію втрачених функцій [1, с. 180]. Отже, у розвитку дитини, що має певні порушення, провідну роль відіграє не її первинний дефект, а вторинний та подальші наслідки. Своєчасне виявлення цих наслідків, їх прояв необхідні для створення ефективної програми й методики корекційної роботи.

Дослідження особистостей розвитку пізнавальної сфери глухих дошкільників 5–6 років передбачало визначення показників, за якими можна характеризувати стан цієї діяльності. При їх визначенні ми орієнтувались на результати досліджень Т. Григор'євої [2, с. 12], Л. Занкова [3, с. 221], Т. Розанової [4, с. 70], Л. Тигранової [5, с. 31] та інших авторів. За їх дани-

ми основні порушення пізнавальної діяльності в глухих дітей виявляються в процесах сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення.

Мета статті – виявити особливості розвитку пізнавальної сфери дітей 5–6 років з порушенням слуху, які відрізняють їх від однолітків без цієї патології.

При організації й проведенні дослідження особливостей розвитку пізнавальної сфери дошкільників 5–6 років ми виходили з того, що правильна діагностика – перший крок в організації корекції психічних відхилень, оскільки вона показує, що є першопричиною порушень у психічному розвитку, які показники сформовані найгірше. Таким чином, психологічна характеристика глухої дитини є підставою для складання плану корекції – від допомоги дитині виправленні простих недоліків до компенсації її слухового дефекту.

Увагу звертали на те, наскільки дитина відкрита для контакту, виявляє вона активність чи відволікається (крутиться на місці, поривається встати, крутить щось у руках, махає руками або ногами). Фіксували прояв загальмованості, напруженості, які виявляла дитина; прагнення сісти або стати в куток, небажання привертати до себе увагу, боязливість вступити в розмову.

Усі ці факти пов'язані з психодинамічними (вродженими) особливостями дитини (наприклад, з імпульсивністю або ригідністю) і якостями її особистості (наприклад, з тривожністю чи демонстративністю). Отримані при спостереженні дані в подальшому зіставляли з даними тестів і допомагали зрозуміти природу інтелектуальних або емоційних відхилень дитини.

Показниками розвитку пізнавальної діяльності глухих дітей, за якими їх порівнювали з однолітками без порушення слуху, були: зорова пам'ять та здатність до впізнавання, образно-логічне мислення, розвиненість розумових дій аналізу й узагальнення, логічність мислення, наочно-дійове мислення, зорове диференційоване сприймання, стійкість, розподіл і переключення уваги, орієнтація в просторі. Кожен із зазначених показників досліджували за допомогою стандартизованих тестів, що використовують у практичній роботі психологів і педагогів.

Критерії оцінювання рівнів розвитку пізнавальної діяльності глухих дітей 5–6 років та їхніх однолітків без порушення слуху: самостійність у виконанні завдання, точність його виконання згідно з наданою інструкцією дорослого, результативність або кількість правильно виконаних завдань. Відповідно до обраних критеріїв охарактеризовано такі рівні розвитку пізнавальної діяльності глухих дітей 5–6 років.

Достатній рівень – дитина самостійно або за незначною підказкою дорослого виконує завдання, чітко керується інструкцією, правильно вирішує всі або більшість завдань, наведених у тестах. Задовільний рівень – дитина виконує завдання, але постійно звертається по допомогу до дорослого для нагадування інструкції щодо його виконання, підтримки своїх дій, знаходить правильні рішення після декількох помилкових спроб, проте виконує правильно більше ніж половину завдань. Нижче від задовільного – дитина виконує завдання лише з постійною емоційною підтримкою й за

допомогою дорослого, забуває та порушує інструкції щодо виконання завдання, постійно потребує підказки, швидко втомлюється й втрачає бажання працювати, більшість завдань залишає невиконаними або виконаними зі значними помилками. Низький рівень – дитина відмовляється від виконання більшості завдань навіть за емоційної підтримки й допомоги дорослого. Виконані завдання не завершені, зі значними помилками.

Зважаючи на вік дітей, які брали участь у діагностувальному експерименті (5–6 років), критеріями оцінювання в них рівнів розвитку пізнавальної сфери були: самостійність у виконанні завдання, точність його виконання згідно з наданою інструкцією дорослого, результативність або кількість правильно виконаних завдань. Використання цих критеріїв давало можливість оцінити розвиток пізнавальної сфери дитини за чотирма рівнями: достатнім (виконання тестів повною мірою відповідає всім трьом критеріям), задовільним (виконання тестів повною мірою відповідає двом із трьох зазначених критеріїв), нижче від задовільного (виконання тестів частково відповідає двом із трьох зазначених критеріїв), низьким (виконання тестів частково відповідає одному із зазначених критеріїв).

Таблиця 1

Характеристика експериментальної вибірки глухих дітей за часом, причинами втрати слуху

Група	Характеристика дефекту										Разом	
	За часом прояву					За природою набуття						
	Від народження		Перший рік життя		Другий рік життя		Вроджений дефект		Набутий дефект		абс	%
	абс	%	абс	%	абс	%	абс	%	абс	%		
ЕГ	16	23,5	16	23,5	36	53,0	16	23,9	52	76,1	68	48,6
КГ	17	32,6	21	29,1	34	47,3	17	23,5	55	76,5	72	51,4
Разом	33	23,5	37	26,5	70	50,0	33	23,5	107	76,5	140	100

Поряд із діагностуванням розвитку пізнавальної сфери глухих дітей 5–6 років виявляли чинники, що призвели до порушення слуху. Звертаючись до їх аналізу, ми виходили з того, що причиною порушення нормального розвитку дитини може бути вплив внутрішнього або зовнішнього фактора. При цьому важливим є момент виникнення й тривалість впливу негативного фактора, його походження.

Обстеження пізнавальної сфери глухих дітей у нашому дослідженні починалося зі спроб налагодити контакт із дитиною за допомогою бесіди й нескладних питань. У процесі спілкування ми намагалися заохотити дитину до діалогу, визначити, які теми її цікавлять, дати можливість повідомити щось про себе. Тим самим створювали атмосфери, яка давала змогу дитині, на наш погляд, більш ефективно виконувати завдання й реалізовувати свій психологічний потенціал.

Визначення рівнів розвитку пізнавальної сфери дітей експериментальної та контрольних груп за результатами діагностувальних тестів здійс-

нювали на підставі їх відповідності критеріям самостійності, результативності й правильності. Достатній рівень розвитку пізнавальної сфери відповідав 75–100% самостійному, результативному й правильному виконанню завдань; задовільний – 50–74%; нижче від задовільного – 49–25% і низький – менше за 25%.

Дані щодо узагальнення результатів виконання глухими дітьми і їхніми однолітками, що не мають порушення слуху, усіх тестів за рівнями розвитку пізнавальної сфери подано в табл. 2.

Таблиця 2

Рівні розвитку пізнавальної діяльності дошкільників 5–6 років за результатами діагностувального експерименту, %

Групи	Рівні розвитку пізнавальної діяльності							
	Достатній		Задовільний		Нижче від задов.		Низький	
	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.
ЕГ	-	-	-	-	20,3	22,1	79,7	77,9
КГ1	-	-	-	-	22,8	23,6	77,2	76,4
КГ2	9,5	14,7	60,6	71,4	29,9	13,9	-	-

З наведених даних бачимо, що найбільша кількість дітей (79,7% хлопчиків і 77,9% дівчат) експериментальної групи виявили низький рівень розвитку пізнавальної сфери. Рівень нижче від задовільного в цій групі виявили 20,3% глухих хлопчиків і 22,1% глухих дівчат. Достатній і задовільний рівень розвитку пізнавальної сфери в експериментальній групі не був виявлений у жодної дитини.

Аналогічна картина була в контрольній групі глухих дітей. Із низьким рівнем розвитку пізнавальної сфери в цій групі було виявлено 77,2% хлопчиків і 76,4% дівчат. Рівень нижче від задовільного виявили 22,8% хлопчиків і 23,6% дівчат.

У контрольній групі дітей 5–6 років без порушення слуху 9,5% хлопчиків і 14,7% дівчат виявили достатній рівень розвитку пізнавальної сфери. Переважна кількість дітей (60,6% хлопчиків і 71,4% дівчат) виявила задовільний рівень. Рівень розвитку пізнавальної сфери нижче від задовільного в контрольній групі дітей, щочують, виявили 29,9% хлопчиків і 13,9% дівчат. Низький рівень у цій групі не виявлений.

Висновки. Отже, результати дослідження дали змогу охарактеризувати склад експериментальної й контрольної груп за показниками пізнавальної сфери, виявити особливості їх прояву відповідно до рівнів розвитку пізнавальної сфери глухих дітей 5–6 років і їх однолітків без порушення слуху.

Наведені дані щодо динаміки розвитку пізнавальної діяльності глухих дітей 5–6 років у процесі навчання плавання засвідчили ефективність розробленої експериментальної корекційної методики, що підтверджено методами математичного аналізу.

1. За результатами дослідження пізнавальної сфери виявлено, що між групами глухих дітей за рівнями розвитку пізнавальної сфери за всіма тестами немає суттєвих розбіжностей. Значні відмінності виявлено між гру-

пою глухих дітей і групою дітей без враження слуху за показниками: зорового сприйняття, образно-логічного мислення, наочно-дійового мислення, логічного мислення, здатності до аналізу й узагальнення, орієнтації в просторі, образного мислення, уваги та сприйняття тощо.

2. Встановлено, що за рівнем розвитку зорової пам'яті глухі діти не відстають від своїх однолітків без порушення слуху. Результати констатувального експерименту також засвідчили, що діти, які втратили слух на другому році життя, більш успішні у виконанні тестів з діагностики розвитку пізнавальної діяльності, ніж ті, у яких цей дефект є уродженим або набутим на першому році життя.

3. Порівняння результатів діагностувальних зрізів на визначення рівнів розвитку пізнавальної сфери глухих дітей 5–6 років і дітей зі збереженою слуховою функцією засвідчило значне відставання глухих дітей від своїх однолітків без порушення слуху. Це підтверджує необхідність пошуку й використання таких засобів і методик корекційно-педагогічної роботи, які б давали змогу скоротити відставання глухих дітей у рівні розвитку пізнавальної сфери від своїх однолітків без порушення слуху. Одним із таких засобів може бути розглянуто навчання глухих дітей плавання.

Список використаної літератури

1. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Лев Семенович Выготский. – Москва : Педагогика, 1984. – Т. 4. Детская психология. – 432 с.
2. Григорьева Т. А. Особенности познавательной деятельности детей с нарушенным слухом / Т. А. Григорьева. – Минск, 1999. – 56 с.
3. Обучение и развитие: (Эксперим. – пед. исслед.) / И. Аргунская, Т. Л. Беркман, И. Н. Будницкая, Л. В. Занков ; под ред. Л. В. Занкова. – Москва : Педагогика, 1975. – 440 с.
4. Розанова Т. В. Психологические особенности глухих детей с затруднениями в обучении / Т. В. Розанова, Н. В. Яшкова // Клинико-психологическое исследование глухих детей со сложным дефектом : сб. науч. тр. / АПН СССР, НИИ дефектологии ; [под ред. М. С. Певзнер, Т. В. Розановой]. – Москва, 1980. – С. 66.
5. Тигранова Л. И. Умственное развитие слабослышащих детей: младший школьный возраст / Людмила Иосифовна Тигранова. – Москва: Педагогика, 1978. – 96 с.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2015.

Сокирко А. С., Кемкина В. И. Развитие познавательной сферы глухих детей

В статье представлено содержание диагностирующего эксперимента, направленного на выявление особенностей развития познавательной сферы глухих детей 5–6 лет по сравнению со сверстниками, без нарушения слуха; приведены данные, характеризующие основные показатели познавательной деятельности этих детей.

Ключевые слова: *глухие дети 5–6 лет, уровень развития, познавательная сфера, диагностика, коррекционная методика, экспериментальная модель.*

Sokirko A., Kemkina V. Features of Cognitive Sphere Deaf Children

The study shows the contents of the diagnostic experiment aimed at identifying the features of the development of cognitive sphere of deaf children 5–6 years of age compared with their peers without hearing impairment; contains data on key indicators of cognitive activity of these children.

The organization and the study of cognitive sphere features preschoolers 5–6 years, indicators of learning of deaf children, which they compared with their peers without hearing

loss were: visual memory and ability to recognition, figurative and logical thinking, development of mental activities analysis and synthesis, logical thinking clearly thought-effective, differentiated visual perception, stability, distribution and switching of attention, orientation in space.

Each of these parameters was investigated using standardized tests used in the practical work of psychologists and educators.

The criteria for evaluation of cognitive development of deaf children 5–6 years and their peers without hearing loss were: independence in performing the task, the accuracy of its performance in accordance with the instructions given adult performance or the number of correct assignments. According to selected criteria were described following levels of learning of deaf children 5–6 years.

Presented data regarding the dynamics of learning of deaf children 5–6 years in teaching swimming testified efficiency of the experimental methods of correction, which is confirmed by mathematical analysis.

Key words: deaf children aged 5–6, cognitive activity development, diagnostics, correction methodology, experimental model.